

47 Uo. 432. o.

48 Németh Lajos szerk.: Magyar művészet 1890–1919, i. m. 562. o.

49 A kép forrása: Poboh. = <http://poboh.tumblr.com/post/23059505356>. [Letöltés: 2019.12.12.]

50 Sárkány József: Tihanyi Lajos portréi, i. m. 432. o.

51 Németh Lajos szerk.: Magyar művészet 1890–1919, i. m. 562. o.

52 Majoros Valéria Vanília: Tihanyi Lajos, i. m. 14. kép.

53 Passuth Krisztina: A Nyolcak festészete, i. m. 115. o.

54 A kép forrása: Kieselbach Galéria és Aukcióház. = <http://www.kieselbach.hu/alkotas/gyerekportre-miska-portreja-4688>. [Letöltés: 2019.12.12.]55 Majoros Valéria Vanília: Tihanyi Lajos: Gyerekportré (Miska portréja). Kieselbach Galéria és Aukcióház, Budapest, é. n. = <http://www.kieselbach.hu/alkotas/gyerekportre-miska-portreja-4688>. [Letöltés: 2017.11.20.]

56 Vö: Tamba Renátó: Gyermekkor a vásznakon. Storming Brain, Budapest, 2017. 277–343. o.

57 A kép forrása: Majoros Valéria Vanília: Tihanyi Lajos, i. m. 28. kép.

58 Németh András: Az életreform társadalmi gyökerei, irányzatai, kibontakozásának folyamatai, i. m. 20. o.

BÁTORINÉ MISÁK Marianna

Lányok a sárospataki református gimnáziumban

A nőnevelés 18–20. századi
fejlődésének tükrében

A 19. század végén, 1896. október 2-án nyílt meg Magyarországon az első leánygimnázium. Érettségig addig magántanulóként tehettek az okosodni vágyó kisasszonyok. A Sárospataki Református Gimnáziumba 1909-ben iratkozott be az első hölgy. Tanulmányunkban arra keressük a választ, mik voltak az előzmények, illetve okok, amelynek köszönhetően a leányok oktatásával egyre több fórum foglalkozott, másrészt mi indokolta az újabb rendeletek megszületését, a gimnáziumok megnyitását – még ha sajátos formában is –, s végül az első leánygimnázium megalakulását.

A nőnevelés helyzete a 18. században

Az egyházi élet teljessége elképzelhetetlen volt iskola nélkül, hiszen a gyermekek tanítása a 18. század elején csak felekezeti keretek között volt megoldható. Ezért alapvető törekvése volt az eklézsiáknak, hogy iskolákat létesítsenek. Ezen összefüggések közepette elvétve ugyan, de találunk olyan feljegyzéseket, amelyek arról adnak hírt, hogy nemcsak a fiúk, de külön a leányok oktatására is helyiségeket, épületeket vásároltak, vagyis külön leányiskolákat állítottak fel.

A magyar iskolahálózat kiépítésében a Sárospataki Kollégiumnak nagy érdemei vannak. Ebben a folyamatban a partikuláris iskolarendszer¹ meghatározó szerephez jutott. A partikulák folyamatosan ellátták az anyaiskolát tehetséges diákokkal. Ugyanakkor azok az iskolák, amelyek színvonalas oktatásra törekedtek, a Kollégiumból vittek tanítót. Ez a körforgás adta és tartotta fenn mindenkor azt a szellemi frissességet a partikulák életében, amelyet az anyaiskola képviselt. Ezek a jelenségek a leányok oktatásával kapcsolatban is fontos adalékokkal szolgálnak. Az itt tanító mesterek fizetése között gyakorta olvassuk a „gyermektől”, „minden gyermektől”, „minden oskolába járó gyermektől”, „gyermek tanításáért” kifejezéseket.² A már erre az időre megfogalmazott törvények értelmében van okunk feltételezni, hogy ezekben a kifejezési formulákban benne foglaltathattak a leányok is. A 18. század második felében a felvilágosult abszolutizmus művelődéspolitikája következtében az iskolába járó leányok száma országos méretekben megnőtt, de nem érte el a fiútanulókét. A leányok túlnyomó többsége országszerte koedukált népiskolákban tanult.³ Figyelembe véve mindezt, feltételezhetjük, hogy a század eleje óta megindult folyamat eredménye az, hogy a század második felében megnőtt a tanuló leányok száma. Ez pedig azt vonta maga után, hogy leányiskolák jöttek létre. Illyés Endre megfogalmazása szerint „*A nemzeti iskolák, azaz a leányok számára való iskolák minden nagyobb gyülekezetben felállítatnak.*”⁴

Hogy még egyértelműbbé tegyük a helyzetképet, hadd utaljunk Kassa városára, ahol 1754-ben az egyháztanács a következő utasítást adta ki: „*A gyermekek tanításában szorgal-*

matosnak kell lenni, és ha némely becsületes emberek leánygyermeküket kiküldenek tanítás kedvéért azokat is szükség az ő vékony elméjük szerint oktatni, de feljebb nem taxálni, hanem a szülőknek jóakaratajokra bízni, ki mit akar.”⁵ Ez a rendelkezés nemcsak abban erősít meg minket, hogy a gyermekek a leányokkal együtt értendők, de abba is bepillantást ad, hogy egy kiemelt partikuláris iskolában, mint Kassán, a színvonalat tekintve mi volt az elvárás a leányok oktatásában.

A fennmaradt jegyzőkönyvek alapján nagyon eltérő volt a leányok tudományba való bevonása. Néhol csupán a minimumot hozták ki magukból a tanítók, míg máshol a fiúkéhoz hasonló oktatásban részesítették őket, ami az elemi, s néhol a triviális tárgyakat illeti. Sajóközinc községben a következőket olvassuk: *„A gyermekektől bor fizettetik ily rendel: ábécista és olvasótól 4 öreg icce, rudimentistától 6 öreg icce. Ezen felül pedig minden classistól két-két iccével szaporodik. A leányoktól is borfizetés van. Ábécista 4 öreg icce, azon felül 6 icce, mely feljebb nemigen megyen. Minden férjfi és leánytól zab 1 véka...”*⁶ A kaposi mester fizetése ekképpen alakult: *„Didactrum: grammatistától 1 fl és 2 dnr⁸, conjugistától 75 dnr. comparatistától¹⁰ és declinistától¹¹ 48 dnr, ábécistától 24 dnr. A leány, ha ábécista, 24 dnr. Ha az énekeskönyvet olvassa, 60 dnr. Ha énekelni és a számokra jól megtanítatnak, 1 Fl és 2 dnr. Minden fiú és leánygyermekért 1 szekér tűzifa...”*¹² *„A leányoktól, az ábécé-tanulóktól 1 véka élet és 34 dnr. A catechésis és zsoltárok tanulóitól, minden személytől, 1 véka élet, 1 Fl és 2 dnr.”*¹³ – olvassuk a tiszakarádi egyházközség feljegyzései között. S még egy idézet: *„Az olvasó leánygyermekétől sabbatháléval személy szerint 1 Fl és 12 xr. A leánygyermekétől az ábécistától fogva az olvasóig, sabbatháléval együtt, személy szerint 36 xr.”*¹⁴

A fenti jegyzőkönyvekből több minden kiderül. A leányok ábécé tanulásban, olvasás tanításban, ének és számtani ismeretekben, katekézisben, vagyis vallásos oktatásban részesültek. Sajóközincen a mester az ábécé tanításnál feljebb nem ment, a másik két helységben az énekeskönyvet is olvastatták, továbbá énekelni és számolni is megtanultak. Mészáros István az énekléssel kapcsolatban megállapítja, hogy az minden városi, falusi kisiskolában, továbbá a kollégiumokban az oktatás részét képezte, annyi különbséggel, hogy a kisiskolákban hallás után tanították.¹⁵ Különösen a számolásra való oktatás érdekes, hiszen erről szintén Mészáros írja, hogy hazánkban nehezen találta meg helyét.¹⁶ Mégis, ha nem is mindenütt, a színvonalasabb iskolákban erre is kiterjedt az oktatás. Talán abból a megfontolásból, hogy a jó háziasszonyoknak tudniuk kellett számolni.

A tanítónak járó fizetésben különbség volt aszerint, hogy a leányok milyen szinten részesültek oktatásban. Minél feljebb haladtak, annál több. Ha valaki csak ábécista volt, nyilván nem tartoztak a szülei annyival, mint akit már olvasni, énekelni, vagy számolni tanítottak. Ezt igazolja a következő feljegyzés: *„A didactrum fog lenni ilyen renddel: az ábécista és collector¹⁷ fizet 24 dnr. Az olvasó 48 dnr. A rudimentát vagy declinációt tanuló 68 dnr. A comparatiót, mótiót, conjugatiót tanuló 102 dnr. A leányok is ezek szerént fizetnek, amit és ahogy tanulnak.”*¹⁸ A következő idézetből az is kiderül, hogy különbség volt aközött is, hogy valakit könyvből vagy anélkül tanítottak, s hogy e tekintetben nem tettek különbséget fiúk és leányok között. *„A gyermekektől eszerint: ábécistától 30 dnr, olvasótól 48 dnr, könyv nélkül tanuló fiúktól és leányoktól 60 dnr, comparistától, conjugistától 90 dnr, grammatistától, syntaxistától¹⁹ 1 Fl és 20 dnr.”*²⁰

Bár az egyházközségek többségében tanítót alkalmaztak, előfordult, hogy a leányok tanítása a kántor feladatai között kapott helyet: *„A Leányok Tanítója [...] Daniel marasztatik, meg marad.”*²¹ *„A Leányok Tanítója Nagy János... kötelességében eljár, s továbbra megmarasztatik, és még esztendeig ígérte is meg maradását, noha nem leg nagyobb készséggel; ugy mindaz által hogy a Ns. Consistorum legyen pártfogója az ellene támadók ellen.”*²²

Az idézett források alapján felállíthatjuk a leányok tanrendjét, tehát hogy mely tárgyak képezték oktatásuk részét a 18. század második felében.

A nőnevelés helyzete a 19. században

Mielőtt rátérünk a Sárospataki Kollégium életére, tekintsük át az országos helyzetet! A 18. században központi kérdéssé vált a leányok oktatása. Míg az előző századokban ez a kérdés csak az egyház keretén belül merült fel és vált szükségessé, addig a 18–19. században társadalmi üggyé érett. Egyre többen érzik szükségét, hogy a műveltség terén a nők felzárkózzanak a férfiak mellé, mert ebből az egész országnak haszna származik. A gyakorlat azonban nem követte ezt az elvet, a nőnevelés a sorsára volt hagyva. A növendékeket csupán divatos bókokra, bájos lejtésre, zenére, néhány idegen nyelvre tanították. A nőt a „hiú világnak” nevelték, s nem a családnak, vagy a nemzetnek.²³ Mindez nyilván a társadalom felsőbb rétegére vonatkozott, hiszen az alsóbb rétegek nem engedhették meg maguknak, hogy gyermekeiket taníttassák, csupán az egyház által nyújtottak adtak számukra lehetőséget.

Ha a 19. században iskolákról beszélünk, azért tehetjük, mert a fiúk számára felállított oktatási intézmények országszerte működtek. Ezekben meghatározott és jól kialakult „tanterv” szerint folyt a tanítás. Kisebb-nagyobb iskolák, kollégium típusú oktatási intézmények kínáltak lehetőséget a tanulni vágyók számára. Egyes mezővárosokban, nagyobb helyeken megindultak a törekvések „leányoskolák” felállítására. Mindez azonban korántsem jelentette, hogy az oktatás szintje azonos lett volna, vagy a leányok számára az alpműveltség megszerzésén túl magasabb műveltség megszerzéséhez út vezetett volna. Nem véletlen, hogy a 19. század olyan mozgalmakat indított, amelyek az alapszinten túli műveltség megszerzését követelték.

A korabeli felfogás a leányok nevelésében többnyire nem gyakorlati, hanem konzervatív volt. Általános elképzelés, hogy a nő maradjon meg régi tisztében, legyen példás feleség, jó háziasszony és anya, ne avatkozzon a szellemi életbe, ne akarjon tisztséget viselni, ne politizáljon. A századforduló után a fokozódó városiasodás, s a hazánkban is meginduló emancipációs törekvések hatására egyre nagyobb számban jelentkeztek az igények a magasabb fokú nőnevelés iránt. Ez magyarázza a magánkézben lévő bentlakásos leánynevelő intézetek feltűnését, majd szaporodását nagyobb városainkban. Számuk csak Pesten és Budán már az 1820-as években meghaladta a tízet. Ezekben az intézetekben a tanítás német nyelven folyt, idegen szellemben.²⁴

De nemcsak a városiasodás és a nőmozgalmak hozták magukkal az igényt. A hazafias érzelmű liberális nemesség a reformkorban figyelemreméltó erőfeszítéseket tett a magasabb fokú leánynevelő intézetek létrehozása érdekében. E kezdeményezések középpontjában Fáy András állt.²⁵ Kifogásolta, hogy a már meglévő nevelőintézetek nem készítik fel a leányokat későbbi hivatásukra. Szorgalmazta, hogy az állam állítson fel nevelőintézeteket a felsőbb képzésükre.²⁶ Legfontosabbnak tartotta, hogy ezekben az intézetekben a nevelők magyarok legyenek. *„Idegen nevelés, sőt idegen szokásokkal járó műveltség is a magyar életre olyan, mint a magyarországi éghajlat alatt természetesen narancs és citrom: nem adom értük kőrösi-, vagy rendes kormosalmáinkat is.”*²⁷ Kezdeti elképzelései csak a nemesi leányokat érintették. 1846-ban olyan intézet felállítását sürgette, ahol a polgárok leányai számára is felsőbb oktatást biztosítanak.

A 19. század első felében egyre több nőnevelő intézet nyitotta meg a kapuit. Voltak köztük állami és magánkézben lévők. Az egyházak sem maradtak le az intézetek létesítésében. Mindez annak volt köszönhető, hogy az 1820-as évektől a nők nevelése és művelődési joga iránti érdeklődés egyre szélesebb körben észlelhető. Elkezdtek saját sorsukon gondolkodni, önmagukra eszmélni, addigi nevelésük hiányával, azok javításával, életfeladatuk minél tökéletesebb betöltésének lehetőségével foglalkozni, s így a nőnevelés ügyében megindult a nők irodalmi tevékenysége is.²⁸

A 19. században megalkotott és érvénybe léptetett törvények sokban előrelendítették a lányok intézményes keretek közötti tanulásának lehetőségét. Az 1865–95 közötti három évtizedben az intézményes nőoktatás radikális változáson ment keresztül. A törvényi szabályozás az oktatáspolitikai modernizációs folyamat része volt, ugyanakkor egyre határozottabban jelent meg az ügy mögött a hazai nőmozgalom, és azok a nők, akik szakértőként, gyakorló pedagógusként szólaltak fel a nőnevelés körül zajló vitákban.

Jelentős mérföldkő volt az elemi leányoktatás történetében az 1868. évi népoktatási törvény, amely előírta a 6–12 évig tartó egységes tankötelezettséget és megteremtette a hatosztályos, mindennapi oktatást nyújtó elemi népiskolát. Előírta, hogy a fiú- és lánygyermeket elkülönítve, külön termekben oktassák. Megalkotta a felsőbb népiskolát, amely a fiúk számára három, a lányok esetében két évfolyamos volt. Sajnos ez az iskolatípus nem bizonyult időtállóknak, hamar elsorvadt. Ugyanakkor létrehozott egy később igen népszerűvé váló iskolatípust, amelyet az ötezer főnél népesebb településeken kellett felállítani, ez volt a polgári iskola. Képzési ideje nemek szerint eltérő volt: fiúk számára 6, lányoknak 4 év. A polgári iskolába az elemi iskola elvégzett 4. évfolyama után lehetett felvételt nyerni a végbizonyítvány bemutatásával, illetve ennek hiányában felvételi vizsga után. A polgári leányiskola a kispolgári rétegek művelődési igényeit elégítette ki, viszont a középpolgárság, az „úri középosztály” leányainak szükségleteit már nem, mivel tananyaga túlságosan a gyakorlati élethez kötődött, és hiányoztak belőle a magasabb műveltséget reprezentáló ismeretek. A probléma megoldása érdekében jelentős kezdeményezéseket tett az Országos Nőképző Egyesület, amelyet Veres Pálné Beniczky Hermin (1815–1895) hozott létre 1868-ban. Petíciójukban országos női főtanoda felállítását kérték. Munkájuk eredményeként 1875. október 25-én nyílt meg Budapesten az első állami, hat évfolyamos felsőbb leányiskola.²⁹ Ez az iskola csak nevében volt „felsőbb”, ténylegesen középfokú, továbbtanulásra nem jogosító képzést nyújtott, de 1896-ban belőle fejlesztették ki az első leánygimnáziumot, amely már megfelelt ezeknek az igényeknek is.³⁰

A polgári leányiskolához képest a felsőbb leányiskola viszonylag lassan terjedt el. A század végére még mindig hiányzott a női középiskola, amely az említett „úri középosztály” leányai előtt megnyithatta volna az utat az érettségihez kötött értelmiségi pályák és az egyetem felé. Az igény kielégítését ekkor már a kultuskormányzat is segítette. 1895. december 15-én Wlassics Gyula miniszter rendeletet adott ki, amelyben engedélyezte a lányok magán-érettségi vizsgára bocsátását az ország valamennyi fiúk számára rendszeresített középiskolájában. A lányok a polgári iskolából vagy a felsőbb leányiskolából a középiskolába is átléphetnek – magántanulóként. A miniszteri rendelet hatása nem maradt el. Egyre több leány iratkozott be ilyen minőségben a fiú-középiskolákba. Több helyen a fiúgimnáziumhoz vagy a felsőbb leányiskolához csatolt gimnáziumi tanfolyamot szerveztek számukra. 1896. október 2-án megalapították az első hazai nyilvánossági joggal felruházott leánygimnáziumot.³¹ Az első és az ötödik osztályba vettek föl leányokat, így az első leányosztály már 1900-ban érettségizhetett. Az iskola tanterve a fiúgimnáziumok tantervét vette alapul, de gondot fordított arra, hogy érvényesüljön a „női jelleg”. A lányok nem tanultak görögöt – pótlására az ókori irodalmat vezették be –, latin csak az ötödik osztálytól kezdve szerepelt, a női jelleget pedig a rajz, az ének és a kézimunka biztosította. Ez az iskola érettségi bizonyítványt adhatott, amelynek birtokában a lányok továbbléphettek a felsőoktatás felé.³²

Leányok a Sárospataki Református Kollégium Gimnáziumában

Az a tény, hogy Wlassics miniszteri rendelete engedélyezte a lányok számára, hogy mint magántanulók, magán-érettségi vizsgálatra jelentkezzenek, idézte elő a lányok megjelenését a fiú-

gimnáziumokban, így a pataki iskolában is. Jelenlétüket, számarányukat a Sárospataki Református Kollégium Gimnáziuma esetében az évente megjelenő *Értesítők*³³ segítenek nyomon követni. Női névvel először az 1909–1910-es tanévben találkozunk. Bathó Lenke és Szabó Terézia, mint magántanulók iratkoztak be az 1/a. osztályba. Nevüket a következő tanévben megtaláljuk a 2/a. osztályban. A lányok jelenléte ettől kezdve folyamatos, ugyanakkor megfigyelhető némi rendszertelenség: némelyek kimaradnak egy-egy tanévről, később folytatják tanulmányaikat. Másrészt a felsőbb évfolyamokon előfordulnak olyan nevek, akik korábban nem jártak ide, tehát minden bizonnyal másutt kezdték tanulmányaikat. A jelenség oka abban áll, hogy többen jönnek át a polgári iskolából, hogy itt folytassák vagy fejezzék be tanulmányaikat. Mivel azonban a gimnázium nem volt kötelező, sok esetben egy időre abbahagyták tanulmányaikat és később folytatták, esetleg visszatértek a polgári iskolába. Az 1911–12-es tanévben pl. a korábban említett két lány mellett olyan nevek tűnnek fel, akik nem itt kezdték tanulmányaikat, így a 3. évfolyamon Kazik Margit, az ötödikben Brozorád Vilma. 1913–14-ben ismét új lányok szerepelnek az 1. osztályban, viszont a 2–4. évfolyamon nem találunk senkit. Előfordult, hogy valaki év végén vizsgázatlanul lépett tovább: Szabó Terézia az 1914–15-ös és a következő tanévet is így zárta. Tanulmányait ezt követően megszakította és 1917–18-ban fejezte be. Akadnak azonban szép példák zavartalan, végig jeles illetve jó eredménnyel folytatott tanulmányokra, mint pl. az 1913–14-es tanévtől Rácz Margit, Tóth Edit és Tóth Irén. Az érettségimár csak kettőjük neve tűnik fel: Rácz Margit és Tóth Edit. Az 1914–15-ös tanévben Kánya Magda, Rohoska Margit, Tóth Irén, Zsindely Ilona iratkozott be, közülük hárman tették le az érettségi vizsgát az 1921–22-es tanévben, Tóth Irén és Zsindely Ilona jeles, Rohoska Margit jó eredménnyel. Kánya Margit neve a későbbiekben sem bukkan fel, így feltételezhetjük, hogy valamely oknál fogva nem zárta le tanulmányait. Az 1914–15-ös tanévtől 1925–26-ig sokan kezdik tanulmányaikat nem az első osztálytól, hanem felsőbb évfolyamokhoz csatlakoznak, aztán egy-két év tanulás után néhányukkal nem találkozunk. Az 1915–16-os tanévig azt is megfigyelhetjük, hogy nincs minden évfolyamon leány. E tanévtől ennek ellenkezője figyelhető meg, s vannak, akik elsőtől nyolcadikig évről-évre szerepelnek a névsorban.

Az *Értesítők* az 1918–19-es tanévtől néhány évig nagyon szűkszavúak, nyilván a háború és a forradalmak miatt a jelentések összevont kötetben láttak napvilágot. 1922–23-ig röviden tárgyalják az eseményeket, nincs pontos kimutatás az osztályokról, amit megszokhattunk a korábbi kötetekben. Ugyanígy a tanulmányi eredményekről, illetve a diákok vallási, felekezeti hovatartozásáról sem. Az azonban még ebben az összefoglalt állapotban is sokat segít, hogy az érettségi vizsgát tevők, így a köztük levő lányok neveit feltüntették.

A szűkszavú évek után az 1922–23-as tanévtől újra részletes jelentéseket olvashatunk, s újra minden évfolyamon találunk lányt. Ebben a tanévben az 1. osztályt kezdte Padrah Ilona, Séra Erzsébet, Barkóczy Sarolta, Deák Ilona és Villinger Mária. A következő és az azt követő évben közülük csak Séra Erzsébet nevét találjuk, míg Padrah Ilona és Deák Ilona a 2. osztályban folytatta. Az 1925–26-os tanévben amellelt, hogy Padrah Ilona és Deák Ilona neve a 3. osztályban szerepel, érdekességként tűnik fel a velük együtt induló Barkóczy Sarolta neve a 4. osztályban. Közülük azonban csak Deák Ilona jutott el a 8. osztály befejezéséig.

Mást látunk Trócsányi Lilla, Marton Judit és Murin Lenke esetében. Az első két diák az 1924–25-ös tanévben kezdte meg tanulmányait. Murin a következő évben csatlakozott a most már másodéves lányokhoz, bár korábban nem szerepel a névsorban. Marton nevével az 1927–28-as tanévben találkozunk utoljára, ekkor fejezte be a 4. osztályt a többiekkel együtt, jó eredménnyel. Innentől kezdve csak a másik két lány folytatta tanulmányait, évről-évre jó és jeles eredményekkel zárva az éveket. Érettségit az 1931–32-es tanévben tettek. Trócsányi kitüntetéssel zárt, Murin „jól érett” eredménnyel.

Az 1931–32-es tanévben kezdett Harsányi Ilona Erzsébet, Kiss Magdolna, Mátyás Sarolta Éva és Novák Éva Klára, jeles eredménnyel zárva az évet. A következő tanévben ugyancsak a jeles eredményűek között találjuk őket. Kiss Magdolna a következő tanévtől nem folytatta tovább, a többiek továbbra is jelesek. Érdekes módon az 1935–36-os tanévben az 5. osztályban nem szerepelnek, a következő tanévben a 6. osztályosok között viszont igen. Tanulmányaikat a következő két esztendőben folytatták és az 1938–39-es tanévben fejezték be.

Az 1945–46-os tanévtől változás áll be a lányok gimnáziumi tanulmányait illetően a pataki Kollégiumban. Eddig csak magántanulónként vehettek részt az iskola életében, innentől kezdve –bár fel-felbukkan női név a magántanulók között – a lányokat is a nyilvános tanulók névsorában találjuk. A háború után széles körű mozgalom bontakozott ki az alpműveltség terjesztése érdekében. Folytatták a korábban megkezdett harcot az analfabétizmus felszámolására. A szándék az, hogy minél többen kerüljenek a közép- és felsőoktatási intézményekbe a „dolgozók” gyermekei közül. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium kidolgozta a nyolc osztályos általános iskola és a négy osztályos gimnázium új rendszerét. Az alsó tagozat 1–4. évfolyamán osztálytanítós rendszerben, az 5–8. évfolyamon szakrendszerű oktatásban fektették le a tanítás menetét. A tankötelezettséget a 14. életévig terjesztették ki.³⁴ Az írás-olvasás tanítás a felnőttekre is vonatkozott, az intézményes oktatás kereteit kiterjesztették a felnőttkorra (Dolgozók Iskolája), lehetővé téve a magasabb műveltség elsajátítását.

Tantárgyak, tanulmányi eredmények, felekezeti megoszlás

A leányok által tanult tantárgyak a gimnáziumi tanulmányok során a következőképpen alakultak (dólt betűvel az előző évhez képest új tárgy, zárójelben a melléktárgyak): I. évfolyam: vallás, magyar, latin, földrajz, mennyiségtan, rajz, természetrajz. II. évfolyam: vallás, magyar, latin, *német*, földrajz, mennyiségtan, rajz, természetrajz. III. évfolyam: vallás, magyar, latin, német, *történet*, *fizika*, földrajz, mennyiségtan, rajz, természetrajz, *mértanrajz*. IV. évfolyam: vallás, magyar, latin, német, történet, földrajz, mennyiségtan, rajz, természetrajz (*gyorsírás*, *francia*, *német társalgás*). V. évfolyam: vallás, magyar, latin, német, történet, *görög*, földrajz, mennyiségtan, rajz, természetrajz. VI. évfolyam: vallás, magyar, latin, német, történet, görög, földrajz, mennyiségtan, rajz, természetrajz. VII. évfolyam: vallás, magyar, latin, német, történet, görög, *fizika*, *filozófia*, mennyiségtan. VIII. évfolyam: vallás, magyar, latin, német, történet, görög, *fizika*, *filozófia*, mennyiségtan, (*gyorsírás*). Tehát a nyolc év folyamán a vallás, a magyar, a latin és a mennyiségtan volt jelen minden évfolyamban.

Ha összehasonlítjuk az 1896-ban megnyílt első leánygimnázium tárgyait a pataki gimnázium leányok számára előírt tananyagával, felfigyelhetünk néhány érdekességre. Az első leánygimnáziumban a leányok nem tanulnak görögöt és az 5. osztálytól tanultak latint. A női jelleget a rajz, az ének és a kézimunka biztosította. Ehhez képest a pataki gimnáziumban a latin kezdettől fogva, a görög 5. osztálytól tantárgy. A rajzot az utolsó két évben elhagyják, a kézimunka pedig egyáltalán nem szerepel a tantárgyak között.

Az *Értesítők* a diáknévsorok közlésén túl a tantárgyi eredményeket és a felekezeti hovatartozást is tartalmazzák. Így nyomon tudjuk követni a lányok eredményeit. A paletta színes. A leányok általában jó tanulók, de akadnak kivételek. Előfordul elégtelen érdemjegy, vagy végül nem érettségiző diák. Ami pedig a felekezeti megoszlást illeti, a nevében hivatalosan is református sárospataki gimnázium mindig szép számban befogadott más vallású, így római katolikus, izraelita, evangélikus és görög katolikus diákokat.

Jegyzetek

- 1 A partikulák a 17–18. századi református kollégiumok, az ún. „anyaiskolák” vonzási körzetébe tartozó kisebb-nagyobb, vagyis kis- és középfokú iskolák voltak. A partikulák élére általában az anyaintézményből hívtak tanárt, amely az anyaiskola szellemének meghonosodását eredményezte. A tanító magával vitte az alma mater tanterveit, tankönyveit, alkalmazta az ott elsajátított módszereket. A partikulában rajta kívül többnyire nem tanított más felnőtt pedagógus. Munkáját a felsőbb osztályos diákok, a praceptorok segítették, akik maguk oktatták alsóbb osztályos társaikat. Természetes volt, hogy a partikula tehetségesebb diákjai tanulmányait a Kollégiumban folytatták tovább, mintegy biztosítva az utánpótlást az anyaiskola számára. Bővebben lásd: Dienes Dénes (szerk., utószó, jegyz.): „Megkívánatik a rectorban, hogy legyen kevélység nélkül való...” A Sárospataki Református Kollégium partikulái 1773–1826. Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Sárospatak, 2001.
- 2 Uo.
- 3 Báthory Zoltán – Falus Iván (főszerk.): Pedagógiai lexikon. 2. kötet, Keraban Könyvkiadó, Budapest, 1997. 618–619. o.
- 4 Illyés Endre: Egyházfegyelem a Magyar Református Egyházban (XVI–XIX. sz.). Debrecen, 1941. 122. o.
- 5 Révész Kálmán: Egy múlt századi adat az elemi iskoláról = Dunántúli Protestáns Lap, IV. évf. 1893. 396. o.
- 6 Dienes Dénes, i. m. 12. o.
- 7 latin nyelvet tanuló diák
- 8 dénár (denarios hungarus, pénz) = a magyar forint váltópénze, 1 forint = 100 dénár
- 9 a latin nyelv alapjait tanuló diák, igeragozó
- 10 a latin nyelv alapjait tanuló diák, névszóragozó
- 11 a latin nyelv alapjait tanuló diák, névszóragozó
- 12 Dienes Dénes, i. m. 21. o.
- 13 Uo.
- 14 Uo. 47. o.
- 15 Mészáros István: Népoktatásunk 1553–1777 között. Tankönyvkiadó, Budapest, 1972. 216. o.
- 16 Uo. 208. o.
- 17 szöszedegető, olvasni tanuló diák
- 18 Dienes Dénes, i. m. 35. o.
- 19 Mondatszerkesztést tanuló diák. A latin nyelv tanulmányában előrehaladott tanuló. A korszakban a legmagasabb kisiskolai csoport elnevezése.
- 20 Dienes Dénes, i. m. 38. o.
- 21 Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek Levéltára. R.A.III.3/9. Bócs, 1799.
- 22 Uo. R.A.III.3/9. Alsóvadász, 1799.
- 23 Schwarcz Etel: Nőnevelés és oktatás a 19. században Magyarországon. Debrecen, 1938. 6–8. o.
- 24 Ravasz János (szerk.): Dokumentumok a magyar nevelés történetéből 1100–1849. Tankönyvkiadó, Budapest, 1966. 399. o.
- 25 Schwarcz Etel, i. m. 15. o.
- 26 Orosz Lajos: Brunszvik Teréz és a magyar nőnevelés. In: Brunszvik Teréz pedagógiai munkássága. Vág Ottó – Orosz Lajos – Zibolen Endre tanulmányai. Tankönyvkiadó, Budapest, 1962. 29. o.
- 27 Schwarcz Etel, i. m. 16. o.
- 28 Evva Gabriella: A magyar nőnevelés két úttörője, Karacs Ferencné és Karacs Teréz nőnevelési nézetei. Szeged, 1933. 11–12. o.
- 29 Bevezetés a nőnevelés történetébe. Az iskolarendszerű leányoktatás fejlődése. = http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/noneveles/935_az_iskolarendszer_lenyoktats_fejldse.html Letöltés: 2019.10.15.
- 30 Borbíró Fanni: A nők helyzete és a nőkérdés alakulása a 19. századi Magyarországon. = http://www.arkadia.pte.hu/magyar/cikkek/borbiro_nokhelyzete. Letöltés: 2013. 01.14.
- 31 Bevezetés a nőnevelés történetébe, i. m.
- 32 Uo.
- 33 A Sárospataki Református Főiskola Akadémiai és Főgimnáziumi Értesítője az 1909–1910. tanévtől az 1945–1946-os tanévig. Sárospatak, 1909–1946. (önálló kötetekben)
- 34 Az iskolarendszer kialakulása Magyarországon 1849–2011. = https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/zsombo/a_zsomboi_iskola_tortenete_es_szerepe_1890_2011_ig/pages/004_iskolarendszer_kialakulasa_magyarorszagon_1849_2011.htm. Letöltés: 2019.10.16.

